

Viben i vore hjerter, viben i vores kultur.

1 ud af 3

Viben indtager en synlig plads i vores kulturhistorie, som symbolfugl for det bondesamfund, vi alle er rundet af, for forårets komme og for moderlig omsorg. I takt med at samfundsudviklingen har slået benene væk under Viben, må vi intensivere kampen for at få den tilbage i såvel vores landskaber som i vores bevidsthed.

Da udvalget bag Danmarks Naturkanon skulle finde det egnede indhold så daværende miljøminister Troels Lund Poulsen, den 9. oktober 2009 kunne præsentere Danmarks Naturkanon, var begrundelsen for at vælge Viben som en ud af i alt 17 fuglearter:

Viben (Vanellus vanellus) er en synlig og markant engfugl, som kendes af enhver. Den er en forårsbebuder, som forekommer talrigt som ynglefugl og rastende under trækket gennem Danmark forår og efterår. Viben er desværre i kraftig tilbagegang p.g.a. afvanding og opdyrkning af våde enge, som er dens foretrukne ynglested; ved naturgenopretning og ekstensivering af landbrugsdrift kan vi aktivt medvirke til at gøre vilkårene bedre for arten. Viben er ofte beskrevet i lyrik og prosa, ligesom den ofte har været motiv i dansk landskabsmaleri.

Begrundelsen opsummerer nøjagtigt Vibens placering i den danske natur og kultur og artens status inde i mit hoved.

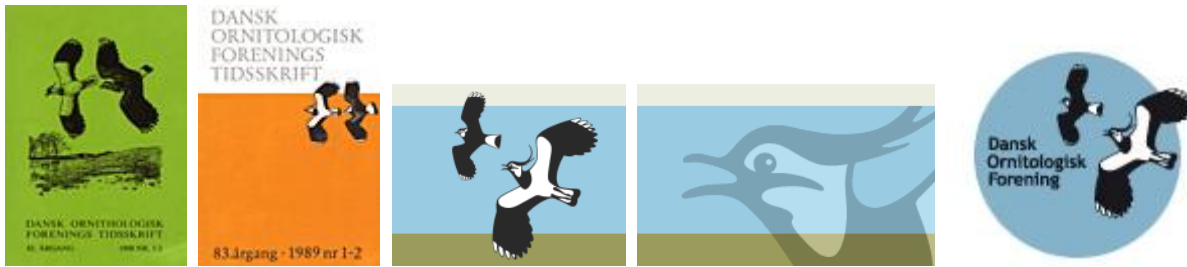
Artiklens første del tager sit udgangspunkt i Vibens prominente placering i den danske folkebevidthed, således skrev Ingvald Lieberkind om Viben i Dyrenes Verden fra 1940: ”At beskrive Viben nærmere turde være overflødigt, da man vist uden Overdrivelse kan sige, at den er den mest kendte af alle danske Fugle”. Nu 72 år og en samfundsudvikling til vibeugunst senere, er det blevet modificeret til ”kendt af enhver”. I virkeligheden er det måske også overdrevet. Jeg har som lærer hvert år fundet foråret med mine elever, først under Natur & Ungdoms undersøgelser, senest under Obs Natur. Og må konstatere, at Viben absolut ikke er kendt af enhver. Ikke mange elever kommer fra landbofamilier mere og Viben er forsvundet fra store dele af det åbne land. Medvirkende har måske også været, at Viben kom til kort i 1986, da den som en af 5 indstillede fugle (Ravn, Stær, Knopsvane, Vibe og Sanglærke) trak det korteste strå i kåringen af Danmarks Nationalfugl. Nu er Knopsvanen som vinderfugl måske ”den mest kendte af alle danske fugle”.

Her er som frimærker de 5 kandidater til Danmarks Nationalfugl

Vibelogoer

Vibens prægnante stilling som signaturfugl var en kendsgerning for mere end 100 år siden, da den nystartede fugleforening DOF skulle vælge sit logo. Det blev Gerhard Heilmans smukke tegning af Viber over landskabet. Med slidstyrke og romantik har Viberne først i de senere år undergået en grafisk bearbejdning og opdatering til dagens kendte.

DOF's logoer har undergået ændringer over tid. Heilmans tegning til venstre danner forlæg til senere forenklinger.

Og hvem husker ikke skosværtten, i dag hedder den TIT, men har stadig en Vibe i logoet fra den tid,

Viben ans fornedden, den samme Vibe med løftede vinger fra nutidens TIT

hvor reklameteksten lød: Tit-tit-tit-tit - nu pudser jeg dem lidt. Ludvig Brandstrup i skopudser stolen hos skopudser Ib Schønberg, og her bruges der Vibe-Hastrups skocremer, "den med viben", skocremer dine sko nyder. Vibe-Hastrups "TIT" skocremer blanker-beskytter og bevarer bedst.

Viben i litteraturen

Når Vibens plads i litteraturen er sikret, skyldes det i helt overvejende grad dens ankomst som tidlig forårsbebuder og den forventningsfulde gensynsglæde, det afstedkommer. Viben er både meget synlig og hørbar med de sorthvide tegninger og vibeskriget, der jo også har givet den navn. Dens forekomst ude i landbrugslandet har givetvis også hjulpet den på vej som en skattet følgesvend igennem de seneste århundreders landbokultur. De seneste årtiers forsvinden fra mange menneskenære omgivelser må ikke få den til at forsvinde fra vores bevidsthed. Vi har brug for Vibens tilstedeværelse i vores landskaber og i vores hoveder til at hilse foråret velkommen.

Dens placering i vores sangskat er veldokumenteret, i mindst 5 sange (som stadig synes aktuelle, slidstærke og i brug) besynges Viben:

Nu er dagen fuld af sang

Tekst: Jeppe Aakjær, 1911

Melodi: Carl Nielsen, 1915

*Nu er dagen fuld af sang,
og nu er viben kommen*

Grøn er vårens hæk

Tekst: Poul Martin Møller, 1819

Melodi: Niels W. Gade, 1851

Her illustreret af Sonja Brandes på et frimærke fra 1999

*Grøn er vårens hæk,
kåben kastes væk, ...*

*Nu har viben æg,
pilen dygtig skæg*

Når kommer våren vel?

Tekst: Carl Bagger, 1845

Melodi: J. C. Gebauer, omkring 1850

*...Når kommer viben da?
Når først efter vintertide
vintergæk af sneen hvide
rejser sig med sine blade
og gør alle hjerter glade,
da kommer viben, da kommer viben!*

Stille, hjerte, sol går ned

Tekst: Jeppe Aakjær, 1912

Melodi: Thomas Laub, 1915

*...Viben slår et enligt slag
over mosedammen,
før den under frytlens tag*

*folder vingen sammen.
Stille, stille, hjerte, sol går ned.*

Når egne knoppes

Tekst: Christian Richardt, 18??

Melodi: Oluf Ring, 1922

*...Når føllene tumble,
mens køerne gumle,
og viben sig soler med ungerne små,
da dages, da kommer
den danske skærsommer,
og derom alt fløjter den nattergal grå.*

Tidligt har Viben sat sit præg på i lyrikken, lige fra folkevisen Marsk Stig fra det 13. århundrede

*Viben vil værge for hver den Sted,
som udi Marken mon staa!
kunde hun end værge den liden Tue,
der hun skulde bygge paa!«*

Over Hans Vilhelm (Wilhelm) Kaalund (1818-1885) i digtet "Efteraarsnaturen" fra omkring 1840

*Om Mosen Viben svæver
med klynkende Skrig,
og hist og her kun hæver
en Lerhytte sig.*

Også Gustaf Munch-Petersen har i digtet Rids fra Nitten Digte placeret Viben centralt:

*Viben skriger
en Cirkel sort
skriger en Kurve hvid
i Luften –
Saltengen drejer sig
grøn-graa vaad
med et lukket Æg
i Midten –*

Før Vibens talmæssige deroute, skrev den danske forfatter, der vist i nyere tid kom nærmest en Nobelpris i litteratur uden at får den, nemlig Inger Christensen, i digtsamlingen Græs fra 1963:

Under vibelandets skrig

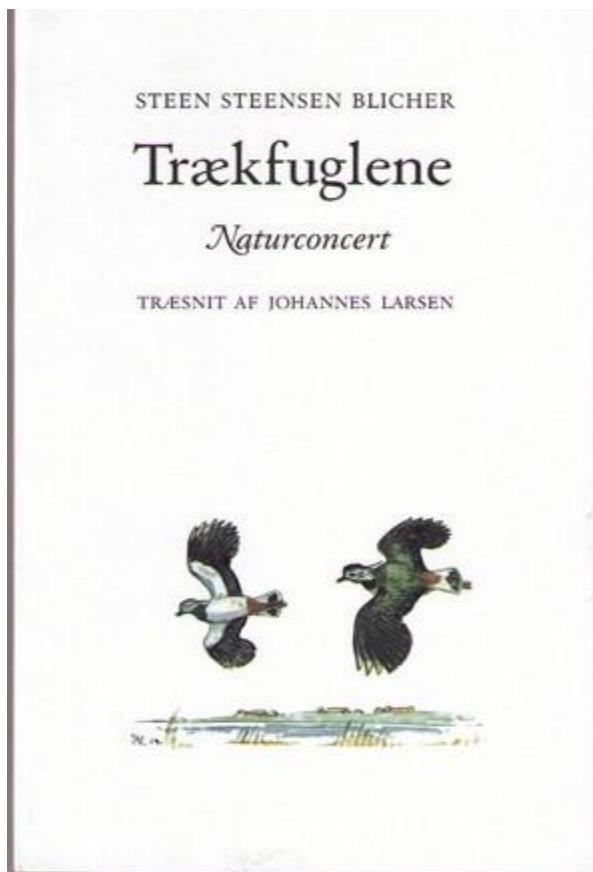
*Under vibelandets skrig
de pilende unger
Under mine vinger
børns angst
Under mine vinger ja og nej*

*Stranden repeterer sine tårer
og jubel slynger sig bort*

Måske allermest kendt er St. St. Blichers Trækfuglene fra 1838, hvor netop et af digtene hedder Viben. I 1914 udsendtes en udgave med Johannes Larsens træsnit.

Viben

*Viben! det lille næsvise Ting
Slaaer mig om Kjæret saa mangen en Ring,
Tumler sig lystigt i luftige Dands,
Værger om Kjæret, som det var hans.
Skjælder og smælder paa hver en Fugl:
Kryber end ikke for Ørnen i Skjul.
Havde han Magt blot, som han har Villie,
Hersked han ene paa grønne Tillie.
Hvad mon vi skal med den Skjændegjæst
Her ved den frydfulde Foraarsfest?
Dog, kan jeg tænke, af evig Fred
Blev man tilsidst dog i Længden keed.
Hvad er et Ægteskab uden lidt Kiv!
Kun et langsommeligt søvnigt Liv.
Hvad er et Venskab foruden lidt Tvistighed!
Visseligen Hyklerie kun og Listighed.
Nu, ogsaa du da velkommen her!
Ansee som Herre dig over mit Kjær!
Yp mod de Andre din lille Krig,
Fører den, veed jeg, foruden Svig;
Ender den, veed jeg, foruden Tab,
Fanger end ikke det mindste Skrab.
Ikke besværlig din Skjænden kan falde mig:
Mit Kritikakler jeg derfor vil kalde dig. -*

Denne udgave er fra 2001, den oprindelige fra 1914

Der er utvivlsomt mange henvisninger i prosaen, senest i Helle Helles prisbelønnede (De Gyldne Laurbær 2012): "Dette burde skrives i nutid" (side 54). Find selv flere!

Viben i malerkunsten

Og lad Blichers Trækfuglene lede over til billedkunsten, som antydtes af illustrationen ovenfor forsynet med træsnit af Johannes Larsen (1867-1961). Han har, som det siges i Erland Porsmoses biografi Johannes Larsen, gennem sine billeder sikret sig en hædersplads i sine landsmænds bevidsthed som den danskeste af alle danske malere. Som den fynske vejr- og naturmaler han var, har han lavet mange billeder med Viben som hovedmotiv, det være sig pennetegninger, grafik og malerier. Flere titler (fx de store olieblade: Lærker og Viber. Taarby Strand 1915, Viber på Tårbyeng. Forår 1916, Bortdragende Haglbyge u.å., og senere Viber 1943). Besøg to af de fynske museer (Johannes Larsen Museet i Kerteminde og Faaborg Museum) og overbevis dig selv. Johannes Larsen tilhører de såkaldte Fynboerne. En anden var Peter Hansen, som har malet et billede Drengen og Viben fra 1905 og som er på netop Faaborg Museum.

Træsnit af Johannes Larsen, oliemaleri af Peter Hansen: Drengen og Viben og tavlen fra N. Kjærboellings Danmarks Fugle (1847)

I virkeligheden er alle tegnede afbildninger og tavler i fuglebøger jo begået af kunstnere, ovenfor vises nok den første af slagsen, hvor man sikkert havde en anden målestok til bedømmelsen af forholdet mellem nøjagtig gengivelse og kunstnerisk udtryk. Mange andre kunstnere har gennem tiderne prøvet kræfter med den meget associationsskabende Vibe fra Knud Kyhn over Jens Gregersen til Jens Bohr.

Viben i Kulturhistorien

Slår man op i Ordbog over det danske sprog, fylder omtalen af Viben mere end en hel side. Her findes foruden ordets betydning selvfølgelig også henvisninger til gamle talemåder og symbolik.

Viben har altid været et centralt og værdsat symbol i Ullerslev på Fyn. Fuglen indgik således som motiv i byvåbnet indtil kommunesammenlægningen i 2007, siden er den kommet på flaske, hvor en hel lille flok viber pryder etiketten på Ullerslev Vinen 2009.

To bøger tager Vibens betydning for kulturen og folkeviddet op, nemlig den fremragende "Folk og fauna. Dansk etnozoologi" af V.J. Brøndegaard fra 1985. I dette trebindsværk skildres på ikke færre end 12 sider Vibens betydning for danskerne gennem tiden, grundigt beskrevet med eksempler spændende fra dialektnavne, vibeværslere, lege, medicin, overtro til fødereserve som offer for ægsamlernes og jægerens aktiviteter. Ægsamlingen blev forbudt med jagtloven i 1931, mens jagten først ophørte 50 år senere i 1982.

Forud for dette værk kom den mere beskedne ”Vilde fugle i sagn og tro” af Poul Lorenzen i 1960 hvor mange talemåder og overtroiske varsler beskrives. Selvfølgelig illustreret af Johannes Larsen.

Viben i navnet

Mange stednavne har sit udspring i Vibens massive tilstedeværelse gennem tiden. Af stednavne begyndende med Vibe- er der landet over omkring 75, ligesom Vibevej er 3. mest udbredte gadenavn (180 Vibeveje) over hele landet, kun overgået af Lærkevej og Birkevej. I Svendborg Kommune, hvor jeg bor, er der 2 Vibeveje, en Vibevænget, en Vibelongvej og i Øhavet ligger den lille holm Vibeholm.

Også mennesker tager navn efter Viben. Vibe er efterhånden et ret almindeligt pigefornavn, i dag bæres det af knap 1000 piger, og som 2. fornavn endvidere af 230 drenge. Omkring 200 danskere har Vibe som efternavn! Det overgås dog langt af Lærke med over 5000 Lærker, også her findes Lærke som efternavn, hvor ca. 350 bærer fuglenavnet.

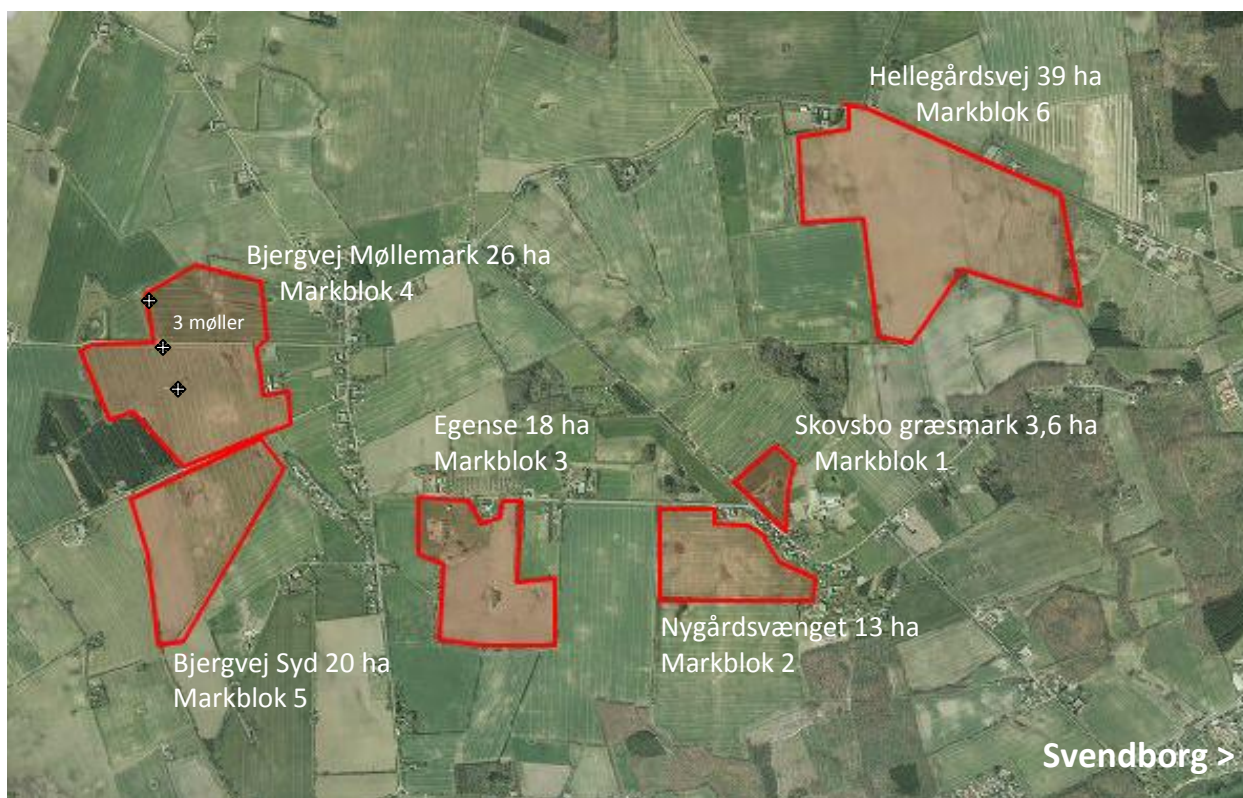
Jeg har valgt at skrive om Viben, men kunne vel ligeså godt have beskrevet Storken, Lærken eller Stæren, disse arter har et skæbnefællesskab både hvad angår folkekær status og sørgelig bestandsroute i det sidste halve århundrede.

Vibeforår i landbrugslandet

2 ud af 3

I dette afsnit fortælles om mit selvbestaltede amatørprojekt til afdækning af Vibernes forhold ude på markerne. Og som forhåbentlig kan blive til inspiration for andre og på sigt forbedre forholdene for Viberne.

Min barndom var på en gård på Vestfyn. Her lærte jeg at værdsætte Vibens komme og tilstedeværelse og her blev vibeskriget syet ind i hjernebarken under den obligatoriske roehakning, hurtigt skaffede jeg mig gennem årene indsigt i viberedernes placering og af egen drift tog jeg ud i marken for at dække rederne til med en kasket, mens afgrøden blev sprøjtet. Den voldsomme bestandsnedgang har gjort mig ked af det, for Viben er blevet en kær del af mit liv og som jeg altid er opmærksom på. Derfor har jeg som sikkert mange andre i de sidste år bemærket, at der ude i landbrugslandet nu kun var enkelte marker med Viber, men at langt størstedelen var vibetomme. I 2011 valgte jeg systematisk at følge viberne gennem ugentlige besøg i hele ynglesæsonen, samtidig har jeg ved hvert besøg noteret ned vibernes adfærd, markens beskaffenhed, afgrødens art og højde, landbrugsdriftens mange aspekter for de berørte marker set over et forårs tidsperspektiv. Nedenfor vil jeg beskrive mit vibeprojekt i 6 markblokke med ynglende Viber vest for Svendborg. Det var de eneste markblokke i det 18 km² store område på nedenstående kort, hvor jeg kunne finde ynglende Viber.

På billedet vises det undersøgte område vest for Svendborg. De 6 markblokke med yngleterritorier for Vibe er markeret med rødt, benævnt og ca. arealberegnet. Kortet er et ortofoto optaget i april 2011 (COWI ©). Det dækker et landområde på ca. 1800 ha, mens de fremhævede områder med vibeterritorier udgør 91 ha, hvilket svarer til blot 5 % af det undersøgte område.

Undersøgelsen

Alle 6 markblokke er i 2011 besøgt 15 gange i løbet af ynglesæsonen fra 20. marts til 25. juni, hvilket i praksis vil sige ca. en gang om ugen. For hvert besøg ved en markblok, er omhyggeligt noteret ned antallet af Viber: skønnet ynglebestand og ungeforhold, desuden andre fuglearter på stedet og, hvad der måske gør denne undersøgelse speciel: Markernes beskaffenhed med oplysninger om jordens dyrkningstilstand, afgrøde (art og højde) og landbrugsmæssig aktivitet.

Resultater af undersøgelsen

Summarisk og i oversigtsform vises nedenfor resultaterne af mine vbeoptællinger med de 15 datoer oplistet, resultatet så at sige:

20/3	26/3	5/4	9/4	15/4	25/4	1/5	6/5	14/5	20/5	26/5	31/5	9/6	16/6	25/6
21	20	22	30	18	25	11	17	21	23	14	12	10	2	1

Oversigt over optællingsdatoer i øverste række og sumantallet af iagttagede viber i nederste række.

På baggrund af disse optællinger kan laves en opgørelse over det skønnede/optalte antal ynglepar i de 6 markblokke.

Markblok nr.	Markblok 1	Markblok 2	Markblok 3	Markblok 4	Markblok 5	Markblok 6	Ialt
Antal ynglepar	2-3	3	3	3	4	3	18-19

Oversigt over det skønnede/optalte antal ynglepar ordnet efter markblokkene.

Det er rørende at se Vibens trofasthed overfor reden, selvom der arbejdes i den umiddelbare nærhed. For at æggene skal klække, kræves fred ved reden i 33 dage, som er den samlede periode for æglægning og rugning. Foto: Chris Knights.

Forholdene for de Viber, der vælger at slå sig ned for at yngle i agerlandet, er turbulente. Når Viberne er ankommet til ynglepladserne i marts, ligger markerne stadig hen i vintertilstand med endnu lave afgrøder på de vintergrønne markflader, med temporært vandfyldte lavninger og med bar og ubehandlet jord i øvrigt.

Mine undersøgelser viser også, at det sene og fugtige forår 2011 havde den konsekvens, at hele 3 af de 6 markblokke blev udsat for dræning af fugtige pletter/lavninger, men også, at kun en enkelt lavning blev eftersået senere på foråret, da jorden var blevet så tilpas tør, at dette ”pligtige” markarbejde kunne udføres jf. de såkaldte krydsoverensstemmelsesregler, som vil blive omtalt senere.

Mine iagttagelser viser, at Viberne slog sig ned for at yngle på marker, der enten allerede var tilsået med frøgræs, vinterbyg og hvede eller som senere blev tilsået med vårbyg. I konsekvens af ovennævnte valg af markprofil, er der således ikke fundet ynglende Viber i rapsmarker. Der er ikke roemarker eller marker med majs i området, disse kunne ellers godt tjene som ynglesteder, idet de ligger med bar jord langt hen på foråret, eller bliver tilsået sent.

Mine undersøgelseskonklusioner er selvfølgelig ikke epokegørende, de tilfører formentlig ikke nogen ny viden, men fremfor alt bekræfter de den viden (som måske har hvilet på formodninger) om, at agerlandet er en turbulent yngleplads for viberne. Det hyppige markarbejde forandrer hele tiden vilkårene på ynglepladsen, jordbehandlingen og afgrødernes vækst båret frem af udbringning af gødning, bekæmpelsen af skadedyr og ukrudt forringer fødegrundlaget. Det åbne landskab tiltrækker, øger og letter prædatorernes tilstedeværelse, og endelig forringes de få fristeder i form af fødegivende og udyrkede lavninger til stadighed af dræning, efterdyrkning og tilgroning.

Vibehunnen ruger på en nysået mark med vårbyg, fotograferet den 27. april. Foto: Jørgen Dam.

Afgrøderne

Som tidligere nævnt fandtes Vibernes yngleterritorier alle på marker med hvede, byg eller frøgræs.

Derfor er det på sin plads kort at beskrive disse afgrøder nærmere sammen med den afledte aktivitet, der er i forbindelse med sprøjtning og gødning.

Hvede sås om efteråret omkring den 25. september. Der ukrudtbekæmpes i oktober. Hveden gødes om foråret ca. 20. marts, og der udlægges gylle, ca. 20 tons pr ha omkring den 20. april. Der foretages 2 svampebekæmpelser i vækstsæsonen: En midt i maj, og en sidst i juni. Afgrøden høstes sidst i august.

Vinterbyg sås om efteråret omkring den 15. september. Der foretages ukrudtsprøjtning i efteråret omkring 1. oktober. Der tildeles gødning ca. 20. marts, og der udlægges gylle så snart jorden kan bære de tunge maskiner. Der foretages en svampebekæmpelse i slutning af maj, og afgrøden høstes fra midt i juli.

Vårbyg sås om foråret, enten på efterårs- eller forårsplojet jord. Det afhænger af boniteten. Tung lerjord efterårsplojes, da det som forårsplojet jord ikke er nemt at lave et fornuftigt såbed. Efter såningen tromles ofte. Der tildeles gødning i forbindelse med såning, enten gylle eller handelsgødning. Der ukrudtbekæmpes omkring 1. maj, og der svampebekæmpes midt i juni. Afgrøden høstes midt i august.

Frøgræs udlægges i vårbyg. Det vil sige, at der om foråret sås to afgrøder på en gang. I august høstes kornet, og græsudlægget står så klar til næste år. Afgrøden afpudses om efteråret, dels for at trimme græsset, dels for at fordele stubrester. Om foråret tildeles gødning tidligt, og ca. 20. april gives gylle, som lægges ud med slæbeslanger. Der foretages en ukrudtsprøjtning når temperaturen er stabilt over 10 grader.

Måske er gødnings- og sprøjteangivelserne for beskedne, hvad angår både mængde og hyppighed...

Markblokkene

De 6 markblokke har hver deres egen profil, som gør det rimeligt at behandle hver enkelt separat, men sammenlagt fortæller de historien om de forhold Viberne møder ude i agerlandet

Markblok 1: Den mindste og beliggende i Skovsbo, ca. 3½ ha med frøgræs. Viberne sås først ved 3. besøgsrunde. Marken har gennem flere år lagt areal til hvad, der skulle blive til en permanent sø, men omkring 1. april blev der foretaget drænsarbejde, som straks fik vandstanden til at falde, men hele søen forsvandt ikke. Den svandt dog så meget ind, at de flade nu tørlagte bredder tjente som fint opfostringssted for to-tre par Viber og unger i forskellig størrelse sås, de sidste den 9. juni, nu flyvedygtige.

Markblok 2: Fra begyndelsen en vintergrøn kornmark med et system af vandfyldte lavninger. Den ca. 13 ha store hvedemark husede tre par Viber, som rugede i kornet, men som førte ungerne ned til de flade lavninger med de fugtige partier. Under hele sæsonen er der forblevet bare partier, idet lavningerne ikke er blevet tilsået selvom hveden blev sået sidste efterår. Efterhånden voksede dog tætte bevoksninger med pileurt og kamille til og dækkede store tørlagte flader, men 3 unger blev set.

Markblok 3: Udgør det mest varierede billede. Her er i forvejen en fin kreaturafræsset eng (6 kreaturer) mod vest, og store dele af det resterende areal er lavtliggende. Det blev da også drænet med et storstilet arbejde syd for Bakkekildegård. Hvad der således tidligere var eng, blev nu til en kornmark, tilsået omkring midten af april med byg. Afgrøden forblev tynd, og det gjorde den egnet som yngleplads for Viberne, som dog kom sent i gang. Formentlig har kun et enkelt par haft ynglesucces, og ungerne blev ført til engen mod vest og forblev her til ca. 20. juni, som det sidste sted.

Markblok 4: De ca. 25 ha bar hvede, men med skrånende terræn op mod nordvest (3 vindmøller) forblev afgrøden på skråningerne noget tynd. Her fandt 2 par Viber tilpas bare redepladser. Evt. unger blev dog ført ned mod en lavning med et etableret vandhul og fugtige bredder med ung løv- og juletræsbeplantning og bar jord mod vest (holdt ren med Roundup). Mod øst blev det lave areal jordbehandlet og eftersået med byg, dog så sent at Viberne fandt et fristed. Jeg udvidede markblokkens omfang i løbet af sæsonen, da flytning blandt Vibeparrene inddrog (beskyttede) fugtige partier mod nord med frøgræs og hestefold. Senere forsvandt fuglene herfra.

Markblok 5: Tegned fra starten med en udbredt, fugtig lavning til at blive vibeland, men også her blev der drænet omkring 1. april. Vandet forsvandt fremdeles og området voksede senere til med højt kvikgræs, mens bar jord opstod, da den omgivende jord blev behandlet, dog for at blive beplantet med kartofler og løg! Der sås dog unger fra flere kuld langt hen på ynglesæsonen og flere af disse formodes at være blevet flyvefærdige. De omgivne marker bestod dels af vinterbyg (øst) og vårbyg (vest), som gav redeplads til et enkelt par sent ynglende Viber, hvor der stadig blev ruget i maj.

Markblok 6: En næsten 40 ha stor markblok (med en central vårbygmark, hvede både mod øst og vest) bød Viberne velkommen med vintergrønt lavt korn. Op til 10 Viber blev set i det spæde forår, i april sås rugende fugle, men allerede i begyndelsen af maj var det slut. Området mangler fugtige lavninger, så afgrødernes højde fordrev fuglene på de intensivt dyrkede arealer.

Det typiske vibeforår

Viben er en steppefugl, og det er derfor naturligt, at den ved ankomsten i den sene vinter eller tidlige forår slår sig ned i agerlandet. Det ligger åbent og indbydende, de vintergrønne markers afgrødehøjde er beskeden, ellers består landskabet af stub- og pløjejord med vandholdige lavninger iblandt. Men de åbne vidder er forræderiske, markarbejdet sætter for alvor ind ved månedsskiftet marts-april på de utilsåede arealer, og med daglængdens overtag efter jævndøgn tager også væksten fat på de vintergrønne marker, hjulpet godt på vej af gødningsudbringningen. Vibernes territorialkampe forløber parallelt, og de fleste æg bliver lagt i april. Her kan de rugende fugle endnu se sig omkring og færdes ubesværet. Mange får ødelagt æggene ved forårets markarbejde.

Heldigvis er Viben villig til at lægge om, så selv med vårbyggens fremkomst er der stadig håb for de omlagte kuld.

Hurtigt bliver landet dækket af stadig højere afgrøder, det falder sammen med ungerne klækning.

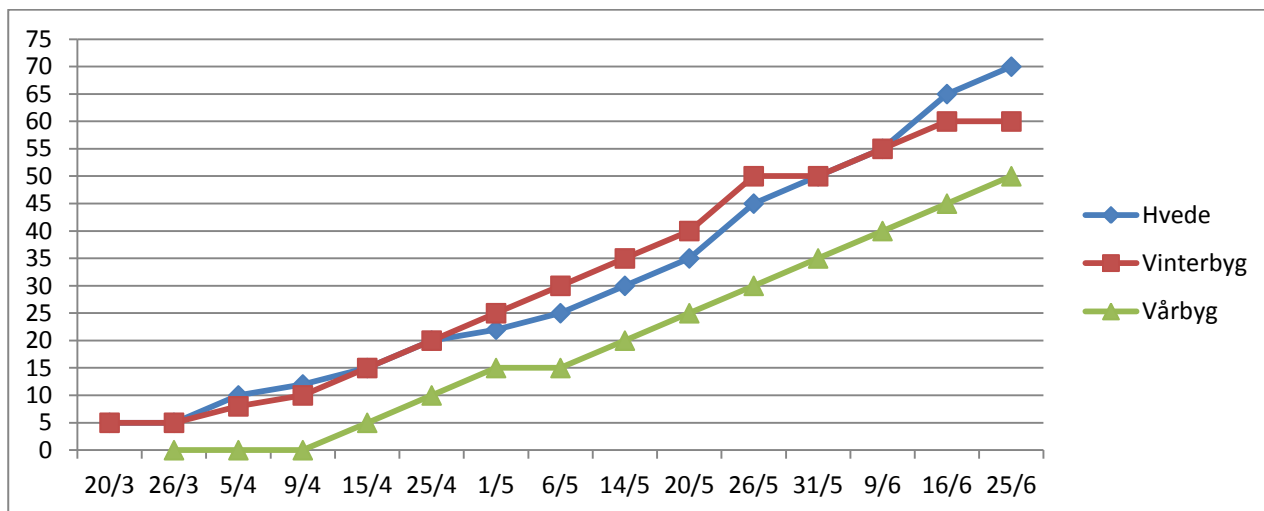

Diagram over højden for de tre almindeligste afgrøder (i cm) gennem forårets 15 optællingsdatoer

Hvis der ikke er bar jord, enge eller lavninger friholdt for afgrøder og markarbejde, er ungerne skæbne beseglet. De går fremdeles en krank skæbne i møde. Mange ynglepar opgiver simpelthen deres yngel, eller ungerne sulter ihjel, når landskabet er dækket af mere end ½ m høje kornafgrøder, som i vibehøjde må synes som en ufremkommelig jungle. Hele tiden med det faktum in mente, at også fødegrundlaget konstant bliver forringet gennem hyppige sprøjtninger mod insekter og ukrudt.

De få flyvefærdige unger får luft under vingerne i begyndelsen af juni, og omkring Skt. Hans er agerlandet stort set forladt af Viberne for en tid. Da søger de ud mod kysten og vender først tilbage til markerne efter høst, når landskabet atter er blevet tilgængeligt for en steppefugl. Nu optræder de i flok, ofte sammen med Stære og Hjejler.

Kun godt en måned er Viberne væk fra agerlandet. Allerede efter høst, billedet her er fra 21. august, vender de tilbage i flok for at fouragere på stubmarker og fugtige lavninger. Også her er Viben meget stedtrofast, idet de samme marker besøges år efter år. Foto: Gunnar Knudsen.

Vil vi Viben?

3 ud af 3

Med mine undersøgelser blev det klart, hvad der begrænser Vibens antal i marklandskabet, så sidste afsnit lægger vægt på de initiativer, der skal til for at få Viben tilbage. Her træder "brandmandens lov" i funktion når to afsnitoverskrifter "The wetter the better" og "En Vibe forlader ikke sin mark" kombineres. For det er i dette krydsfelt løsningen ligger, nemlig at bevare og forbedre forholdene for de få tilbageblevne Viber. Det kan blandt andet ske gennem initiativer til mere bar jord og ved at beholde vandet i lavningerne, så fuglene kan få bedre ynglesucces og med et ungeoverskud på sigt derefter indtage de marker, som de blev fordrevet fra.

Manglende ynglesucces

Når man ved, hvad der truer vibens tilstedeværelse i det dyrkede land, er det også muligt at komme med forslag til, hvordan forholdene kan forbedres. Som det er nu, har viben kun lige akkurat fodfæste som ynglefugl i agerlandet. Her er fuglenes ynglesucces helt afhængig af tilgængeligheden af fugtige lavninger og andre udyrkede pletter med bar jord, hvortil ungerne kan ledes hen og færdes, samtidig med at fødegrundlaget er til stede.

Der er meget svært at måle overlevelsen af vibernes unger. Det skyldes, at de er redeflyende og forlader reden kort tid efter klækning, men også at de er ret mobile og ikke nødvendigvis bliver i redeterroriets umiddelbare omgivelser, endelig er de jo fra starten ret små, camouflerede og gode til at gemme sig i vegetationen, især når forældrene varsler.

Min undersøgelse fastslår derfor ikke præcist, hvor mange unger, der blev flyvefærdige, men mine iagttagelser af unger på forskellig alder, indikerer at måske højst mellem 7 og 10 unger nåede at komme på vingerne. Det giver en ynglesucces på under 1/2 unge pr. ynglepar, hvilket er lavt, men i fx markblok 6 (som samtidig var den arealmæssigt største) blev yngleforsøgene simpelthen opgivet, da forholdene undervejs blev umulige til at opfostre et ungekuld.

Mange undersøgelser med mere videnskabeligt tilsnit både her og i udlandet har beregnet, at ungeproduktionen på den dyrkede agerjord er lav, mindre end 0,7 unger i gennemsnit pr. ynglepar. I Tøndermarsken, har Danmarks Miljøundersøgelser for nylig beregnet, at hvert Vibepar i gennemsnit kun producerer 0,54 unge, ja undertiden slet ingen og at hvert enkelt ynglepar skal producere 1 unge (mellem 0,83-0,97) for at opretholde en stabil bestand, der skal balancere frafaldet af voksne fugle. I marsken er det især prædation af rovdyr, der bestemmer ynglesuccessen, det må antages at være driftsfaktorerne i agerlandet. Vi ved ikke, hvor stor en del af bestanden, der yngler henholdsvis på permanente, naturlige græs- og engområder og under de mere ustabile forhold på marker i omdrift i agerlandet.

En Vibe forlader ikke sin mark

Undersøgelser foretaget af Danmarks Miljøundersøgelser i Tøndermarsken viser, at viber er utroligt trofaste mod den mark eller eng de én gang er begyndt at ruge på. Bliver reden ødelagt, starter de som regel forfra nogle få meter væk. Det betyder at det tager tid at få besat et område uden Viber med fugle fra tilstødende områder. Man fik afkræftet en hypotese om, at et overskud af Viber fra Margrethe Kog kunne give et tilskud af fugle til de ydre koge og være med til at få bestanden på fode der, undersøgelserne har vist at dette ikke er tilfældet. Denne viden kan direkte overføres til markerne ved Svendborg.

En Vibe forlader ikke sin mark. Foto Chris Knights.

At Viberne således er meget trofaste mod den mark, de er vokset op på, kan være fornuftigt nok. Bliver reden ødelagt af markarbejdet, anlægges en ny lige i nærheden og der vil måske være fred en tid frem. Er det rovdyr, der er skyld i redetabet, giver det også mening, for alt tyder nemlig på at ræve og andre rovdyr søger tilfældigt rundt over mark og eng uden nogen faste ruter. Der er dog også set eksempler på, at en Vibe har flyttet sig længere væk, hvilket kan skyldes at plyndringen af reden har så været voldsom, at fuglens liv har været på spil. I undersøgelserne fra Tøndermarsken har det været centralt, at man har været i stand til at genkende hver enkelt Vibe fra en kikkert. Derfor blev der i årene 2005-2007 fanget og ringmærket over 400 Viber (119 voksne fugle og 305 unger). Viberne mærkes med en metalring fra Zoologisk Museum samt op til 4 farveringe, hvis farver og placering tilsammen giver fuglen en individuel kode og som giver information om fuglens fødselsår og fødested.

Vil vi Viberne?

Når man som nævnt ved, hvad der truer vibens tilstedeværelse i det dyrkede land, er det muligt at foreslå, hvordan forholdene kan forbedres, hvis vi vel at mærke vil Viberne. Vil vi Viberne, er det på baggrund af mine iagttagelser fra forsommeren 2011 (og andre undersøgelser over dyre- og fuglelivet i agerlandet, fx fra Hope Farm i England) indlysende, at der må en mere dynamisk mosaik tilbage i landbrugsdriften på bekostning af monotonien med de store markblokke. Lærke- og vibepletter må finde større udbredelse.

Med lærke- og vibepletter menes, at der ud over markerne må friholdes et antal (fx 7 pr ha) mindre jordstykker (fra 20 m² og opad) fra dyrkning, gødning og sprøjtning. I praksis kan det ske ved efter jordbehandlingen at løfte såmaskinen et antal meter forskellige steder på marken, så disse friholdes for afgrøde, og samtidig kan tjene som refugier for det naturlige dyreliv ude i det åbne landbrugsland. Der er kun tale om arealer på 1-2 % af det samlede markareal. Disse pletter må gerne placeres dynamisk, så de ikke nødvendigvis er det samme sted hvert år, men flytter beliggenhed. De etableres helst langt fra skel med levende hegn og beplantning i øvrigt, så rovtøj ikke i ro og mag fra høj position kan opdage æg og ungers placering.

'Lærkepletter' i hvedemark. Når man på den måde holder pletter fri for afgrøde, opnår man den variation i plantedækket, som mangler i dag. I 'lærkepletterne' har Sanglærkerne adgang til føde, når kornet vokser op, og senere på sæsonen udgør de ligeledes egnede redeplaceringssteder. På den måde gives lærkerne mulighed for at opfostre flere kuld. For Viberne er det desuden også vigtigt at friholde de fugtige lavninger fra dyrkning. Dræning er ikke svaret. Foto: Peter Odderskær (Fra DMU).

”The wetter the better”

De fugtige lavninger udgør et kapitel for sig. De er af vital værdi for Viberne, da de tjener som fødekilde og opholdssted, så snart ungerne er klækkede. Disse våde lavninger kan i tørre perioder efter yngletiden godt jordbehandles, men de bør ikke tilsås. Sker aktiviteten om foråret, vil de ofte være fugtige og de bør derfor friholdes for dyrkning. Altså ikke eftersås, selvom hydrologien tillader det lidt senere på sæsonen. Vil vi Viberne, kan man sige det kort med et mundret, men uoversætteligt engelsk udtryk: The wetter the better. De temporært vandfyldte lavninger bør helt tages ud af drift og altså ikke udsættes for de massive drænsforsøg, som vi var vidne til i 2011. I stedet bør de accepteres som uopdyrkelige viberefugier. Man kunne forestille sig et opgør med landmændenes frie ret til at dræne deres marker, sådan som det er fastsat i Vandløbsloven. Når man nu ved, at lavningerne er så vitale for vbeoverlevelse, kan de virkelig gøre en forskel i forhold til mangfoldigheden og variationen ude i landbrugslandet, selvom de kun udgør en forsvindende lille procentdel. Efter dræning eftersås lavningerne ofte og netop gennem denne pligteftersåning karambolerer naturforhold og lovgivning, idet EU's støtteforanstaltninger er betinget af, at hele markarealet dyrkes gennem de såkaldte krydsoverensstemmelsesregler. Dem bør der i første omgang dispenseres for, så der hurtigst muligt opmuntres til udbredelsen af lærkestriber og vibepletter. På sigt skal disse bestemmelser skrives ud af lovgivningen, så driften kan blive mere naturnær. Dette vil ikke kun blive til gavn for Viberne, men også for de rigtig mange andre hjemmehørende åbentlandsfugle, der søger føde, hvor jorden er tilgængelig. De naturligt

forekommende plantearter, der i denne dynamiske proces får en chance for fodfæste, har stor værdi som fødegrundlag for mange fuglearter som Agerhøne, Ringdue, Tornirisk og Gulspurv.

Brandmandens lov gælder også i naturen

Det kan være på sin plads at minde om Brandmandens lov, som også vil kunne gælde for prioriteringen og driften ude på marken og i naturen bredt, for den sags skyld:

Brandmandens lov

Brandmandens lov kan opsummeres til følgende tommelfingerregel:

1. Bevar det endnu uskadede
2. Reducer eventuelle skadelige påvirkninger
3. Genopret og udvid delvist ødelagte områder

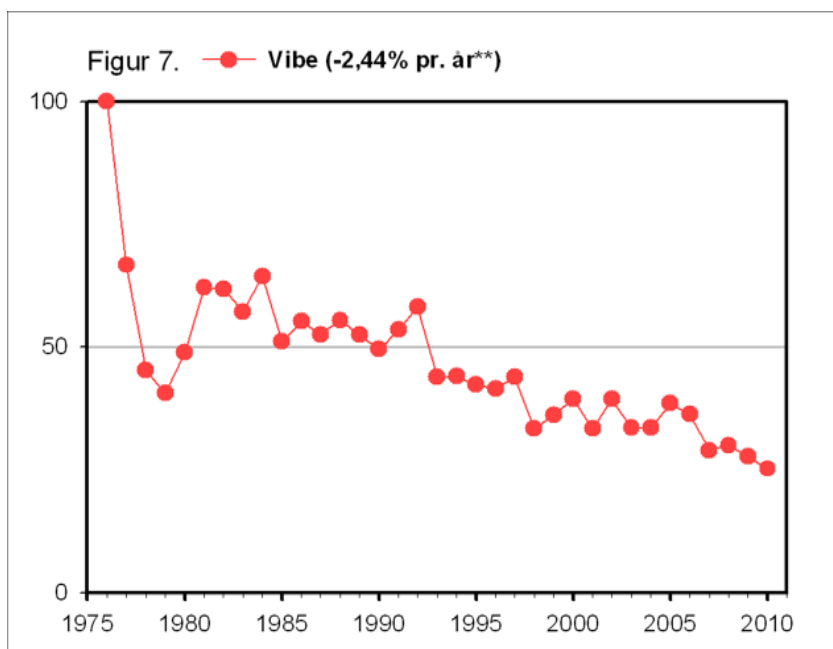
Loven bygger egentlig blot på sund fornuft, men sammenfatter enkelt og instruktivt biologers lange erfaring med, hvordan man bedst prioriterer indsatsen for at beskytte naturens mangfoldighed.

Først må man redde den natur, som endnu ikke er ødelagt.

Dernæst gælder det om at fjerne de negative påvirkninger fra den øvrige natur, der er under ødelæggelse.

Når tilstanden i den bestående natur er gunstig, kan det give mening at etablere ny natur.

Det må pointeres, at gennemførelsen af disse mere naturnære og mosaikfremmende driftsformer hurtigst muligt må sættes i værk. Som det se nedenfor, er vibebestanden de sidste 35 år er raslet ned, så tre ud af fire Viber er forsvundet i Danmark som helhed. Udviklingen eller måske snarere

afviklingen er utvivlsomt mest markant i landbrugslandet. Vi skal simpelthen straks have forbedret forholdene for de få fugle, der er tilbage derude på markerne, for som nævnt tidligere, så forlader Viben ikke sin eng eller mark, der kan derfor næppe blive tale om indvandring fra bedre vibemiljøer. Disse findes faktisk stort set heller ikke mere. Så vil vi Viberne, må vi 1) bevare gunstige forhold for dem i de marker, hvor de stadig (Brandmandens første lov).

Udviklingen af den danske vibebestand fra 1976 til 2010.

2) Indstille dræning og reducere andre skadelige forhold som sprøjtning og gødning (Brandmandens anden lov), så der kan komme flere vibeunger på vingerne. Det kan gøres billigt. Dernæst giver det 3) mening at satse på omkostningstunge naturgenopretningsprojekter (Brandmandens tredje lov).

Omkring år 2000 blev Danmarks vibebestand estimeret til 30.000-45.000 par. Med den fortsatte nedtur (vist ovenfor) må bestanden i dag vurderes til blot at tælle 20.000. Nedgangen er ikke kun et dansk fænomen, men har for nylig på den europæiske røde liste givet Viben en sørgelig status som sårbar.

Kort sagt: Der må gøres noget for at hjælpe Viben og det må gøres nu.

Niels Andersen

Kilder

Brøndegaard, V.J: Folk og fauna 2. Dansk etnozoologi. Rosenkilde og Bagger 1985

Christensen, Inger: Samlede Digte. Gyldendal 2009

Clausen, P., Kahlert, J., Hounisen, J.P., Olsen, K., Bøgebjerg, E. & Kjeldsen, J.P. 2007: Tøndermarskens ynglefugle 2005-2006. Naturovervågning. Danmarks Miljøundersøgelser. 56 s. - Arbejdsrapport fra DMU nr. 238. <http://www.dmu.dk/Pub/AR238.pdf>

Clausen, P. & Kahlert, J. (red.) 2010: Ynglefugle i Tøndermarsken og Margrethe Kog 1975-2009. En analyse af udviklingen i fuglenes antal og fordeling med anbefalinger til forvaltningstiltag. Danmarks Miljøundersøgelser, Aarhus Universitet. 206 s. – Faglig rapport fra DMU nr. 778. <http://www.dmu.dk/Pub/FR778.pdf>

Effects of Mechanical Weed Control in Spring Cereals – Flora, Fauna and Economy. Ornithological aspects: Orbicon A/S (Bo Svenning Petersen). Danish Ministry of the Environment. 2007

En vibe forlader ikke sin eng. <http://www.dmu.dk/udgivelser/dmunyt/2007/8/kent/>

Fuglene i Danmark. Redigeret af Hans Meltofte og Jon Fjeldså. 2. udgave. Gyldendal 2002.

[Heldbjerg, H., Lerche-Jørgensen, M., & Eskildsen, A. Overvågning af de almindelige fuglearter i Danmark 1975-2010. Årsrapport for Punkttællingsprojektet. Dansk Ornitologisk Forening](http://www.birdlife.org)

<http://www.birdlife.org>

<http://www.danskernesnavne.navneforskning.ku.dk/Personnavne.asp>

<http://nfi.ku.dk/databaser/danskestednavne/>

Ibsen, Malene Linell (red.): Et stykke forelsket Danmark. Kunst og naturfredning i 100 år. Johannes Larsen Museet 2011.

Jørgensen, Bent: Danske stednavne. Gyldendals røde ordbøger. Gyldendal 2008.

Lieberkind, Ingvald: Dyrenes Verden, bind 1. Standard Forlaget 1940.

Lorenzen, Poul: Vilde fugle i sagn og tro. Gads Forlag, 1960.

Porsmose, Erland: Johannes Larsen. Menneske, kunstner og naturoplevelser. Gyldendal 1999.

Søndergaard, Georg: Danske for- og efternavne. Askeholms Forlag.

Weidling, Henrik: Vibens svanesang. Fugle og natur. 01/februar 2009 og www.dof.dk

<http://www.arkive.org/lapwing/vanellus-vanellus/image-A17224.html>

<http://www.naturstyrelsen.dk/Naturoplevelser/naturkanon/>